

De spoorbrug bij Roermond

Oorzaak van Nederlands neutraliteit in 1914?

Waarom is Nederland in 1914 neutraal gebleven? Door welk mirakel is de Nederlandse bevolking aan het bloedbad van de Eerste Wereldoorlog ontsnapt? Een voor ieder bevredigend antwoord heeft nog niemand gegeven. Onze neutraliteit

...was niet te danken aan eigen kracht of ongewone staatsmanswijsheid, maar aan een zeer bijzondere samenloop van omstandigheden; en tegenover het schouwspel van de eerbiediging van Nederlands neutraliteit in 1914 is men geneigd te spreken van meer geluk dan wijsheid.

Aldus de formulering van De Leeuw [1]. Zijn conclusies stemmen overeen met de ook nu nog overheersende opvattingen over deze periode van onze geschiedenis.

Verschillende meningen

In de Franse krant *Le Matin* van 5 oktober 1921 verscheen een interview van de hand van de journalist Jules Sauerwein, met als titel *Confidences de Moltke au docteur Steiner*. Helmuth von Moltke (1848 - 1916), chef van de Duitse Generale Staf van 1906 tot september 1914, was bevriend geweest met Rudolf Steiner, de geestelijke vader van de antroposofie. In dit interview werd gesteld, dat van eind 1905 tot begin 1909 de Duitsers van plan waren geweest de rechtervleugel van de België en Frankrijk aanvallende legers door Limburg te doen trekken. Sindsdien kreeg de Nederlandse neutraliteit in de Eerste Wereldoorlog een nieuwe dimensie: waarom veranderde de Duitse legerleiding haar plannen?

In de jaren '20 ging gen Willem G.F. Sniijders nader op deze problemen in. In 1922 verscheen een boek van zijn hand, waarin hij de Duitse opmars op het Westfront in de maanden augustus en september 1914 behandelde. In het deel dat hij vóór de datum van het boven vermelde interview

had geschreven, maakte hij reeds het bestaan van Duitse plannen om ook Nederland binnen te vallen, aannemelijk door te wijzen op de opstelling van de Duitse troepen [2]. In het laatste hoofdstuk reageerde Sniijders nog op de onthullingen uit het interview met Steiner. Hij constateerde dat het veel duidelijk maakte en kwam tot de conclusie dat men meer op de feiten moet letten en minder op vermoedens en veronderstellingen ([2]342). Op de publikatie van de memoires van von Moltke, later in 1922, waarin nog meer bijzonderheden over de Duitse plannen waren vermeld, reageerde Sniijders met een afzonderlijke brochure [3].

Sniijders onderstreepte in zijn bijdragen dat de Duitsers maar één reden hadden Nederland rechts te laten liggen: niet de eerbied voor het internationale recht of de Nederlandse onafhankelijkheid, maar het resultaat van een kille afweging van alle voor- en nadelen, verbonden aan een schending van de Nederlandse neutraliteit. Militaire, economische en politieke motieven deden de Duitsers afzien van een aanval door Nederland.

De eerste fase van de discussies eindigde in 1925. De Duitsers stelden toen, dat in het aanvalsplan van 1905 alleen van een doortocht sprake was, als Nederland dit zou toestaan. De belangrijkste woordvoerder van de groep Duitsers, die het bestaan van een Nederlandse toegevendheid noemde, was Wolfgang Foerster, *Oberarchivrat am Deutschen Reichsarchiv*. In 1956 publiceerde de Duitse historicus Gerhard Ritter de teksten van de „Schlieffenpläne” en werd de lezing uit 1925 voor wat betreft Nederlands grondgebied nagevoeg geheel bevestigd.

De Nederlandse militaire auteurs wezen voornamelijk op de gestaag toenemende sterkte van de Nederlandse strijdkrachten om het Duitse besluit

van 1908 te verklaren. Die toeneming werd veroorzaakt, doordat—ingevolge wetten uit 1901—ieder jaar relatief veel reservisten voor de verdediging van het land ter beschikking kwamen. Nederlandse historici daarentegen trachtten de wijziging in de Duitse plannen te verklaren door bestudering van binnenlandse politieke verhoudingen. Zij hielden na 1922 rekening met de tijdstippen van de Duitse besluiten, om wel of niet door Nederland te trekken. Daarbij hadden ze nauwelijks begrip voor de rol van ons leger. De Leeuw leverde, onbewust, een formulering van dit onbegrip uit 1919 van prof. Colenbrander:

Wij weten nu zeker, wat ieder toen bij instinct voelde: die middelen (ter verdediging) zouden geheel onvoldoende zijn geweest... Neen; uit eigen kracht hadden we geen aanranding kunnen weerstaan. ([1]159)

De Leeuw vestigde de aandacht op de pro-Duitse gezindheid van dr. A. Kuiper, die tot de zomer van 1905 minister-president was, maar erkende zelf geen overtuigende bewijzen voor Kuipers „schuld” te kunnen aanvoeren en te moeten vaststellen dat Kuiper geen verplichtingen voor ons land ten opzichte van Duitsland aanging. Een laatste visie uit de school van niet-militaire historici is van de hand van drs. J.A. Fortuin. In zijn bijdrage in de *Militaire Spectator* [4] gaf hij nog eens een duidelijke samenvatting van de problemen die aan de orde werden gesteld:

Essentieel is de vraag op grond waarvan von Schlieffen in 1905 heeft gedacht met Nederland wel tot een regeling te kunnen komen inzake een opmars via zijn grondgebied. Vertrouwde hij louter op pro-Duitse sympathieën in de Nederlandse samenleving? Of waren hier meer militaire en internationaal-politieke achtergronden in het geding, die een snelle zege — en in verband daarmee een mars door Limburg — in 1905 eens te meer noodzakelijk maakten? Ook de achtergronden van von Moltkes besluit onze neutraliteit toch te respecteren zullen ons bezighouden. Waarom werd deze beslissing in 1908 genomen en in hoeverre heeft de internationale politiek dan wel de binnenlandse situatie in Nederland en Duitsland daarin een rol gespeeld?

In deze bijdrage wordt de aandacht gericht op de militaire component van de geschiedenis van ons land. Alvorens echter wordt getracht een antwoord te vinden op de vraag naar de betekenis van de Nederlandse strijdkrachten in de periode vóór de Eerste Wereldoorlog, dienen wij ons te

verdiepen in de problemen waarvoor de Duitse legerleiding zich zag gesteld.

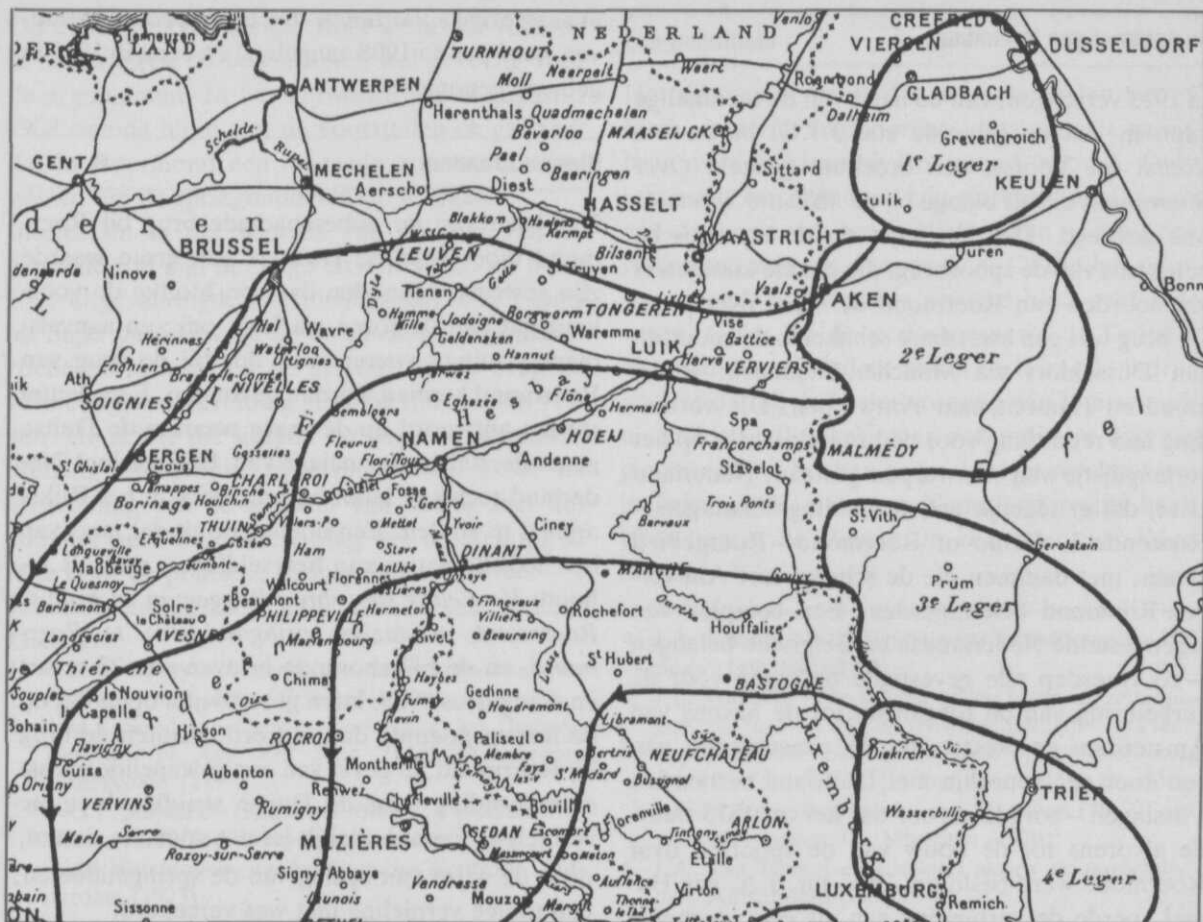
De Duitse aanvalsplannen

Het belangrijkste doel van de Duitse oorlogsplannen, in de jaren '90 geformuleerd door Alfred Graf von Schlieffen, chef van de Duitse generale staf van 1891 tot 1905, was een snelle uitschakeling van Frankrijk. Die moest zijn gerealiseerd voordat de strijdkrachten van Rusland en Groot-Brittannië aan de beide fronten tot ontplooiing waren gebracht. Dat zou moeten geschieden door een „Vernichtungsschlacht” zoals de Israëliische stafofficier en hoogleraar krijgsgeschiedenis aan de universiteit van Tel Aviv, J.L. Wallach treffend tot uitdrukking bracht in de titel van zijn Oxford-dissertatie, gewijd aan de betekenis van von Clausewitz en von Schlieffen [5].

De snelle uitschakeling van Frankrijk—men dacht aan een periode van 4 tot 8 weken—bleef tot 1914 de kenmerkendste doelstelling van de Duitse oorlogsplannen. In feite bood een snel beginoffensief de enige kans een oorlog op twee fronten tegen Frankrijk/Groot-Brittannië en Rusland te winnen. Het was de basis van de Duitse bereidheid het op een oorlog te laten aankomen.

Daarmee was het Schlieffenplan een voorwaarde voor, of beter de hoeksteen van, de Duitse buitenlandse politiek. Voorstellen voor defensieve bondgenootschappen werden van de hand gewezen. Alle maatregelen waren erop gericht de Duitse positie te verbeteren. Het gemeenschappelijke kenmerk van al de achtereenvolgende plannen bleef het forceren van een snelle beslissing in een oorlog met Frankrijk. Hierdoor waren de latere plannen variaties op het oorspronkelijke plan en is het terecht daaraan de naam van von Schlieffen te blijven verbinden. Dat geldt ook voor de plannen die na 1904 zijn beraamd naar de inzichten van zijn opvolger, de jongere von Moltke.

Nieuw in het plan van 1905, gebaseerd op ideeën van von Moltke, was de enorme uitbreiding van de rechtervleugel met twee sterke legers, plus nog vele *Landwehrdivisies* en ondersteunende eenheden. De verschuiving naar het noorden van de rechtervleugel zou tot de bezetting van het gehele grondgebied van België, plus eventueel (delen) van het Nederlandse territorium hebben geleid.

Gedeelte van „Schets I. Concentratie en opmarschrichting van de Duitse legers“
(Ontleend aan W.G.F. Sijnders [2])

Dit in tegenstelling tot het plan van 1898, waarbij alleen het gebied ten zuiden van de spoorlijn Aken—Luik—Namen—Bergen zou worden bezet. Het gehele Belgische spoorwegnet zou zo door de Duitsers kunnen worden benut voor verplaatsingen en bevoorrading van hun strijdkrachten.

Volgens Moltke was niet de bezetting van België en Noord-Frankrijk van doorslaggevende betekenis om het Franse leger in open veld te kunnen verslaan, maar de beheersing van de voornaamste Belgische spoorlijnen, omdat immers een moderne veldslag onmogelijk kon worden gewonnen wanneer niet tijdens die slag de versterkingen en bevoorrading verzekerd zouden zijn.

Een spoorwegverbinding tussen Keulen en Parijs is echter afhankelijk van het onbeschadigd in bezit krijgen van een brug over de Maas. Vernielingen aan spoorlijnen zonder tunnels over betrekkelijk vlak terrein en over kleine waterlopen, zijn bin-

nen enkele uren tot dagen te herstellen. Leger-eenheden, met hun (bespannen) voertuigen kunnen van schip- of pontonbruggen gebruik maken, die snel zijn te slaan. Een vernieling van een brug van ca. 150 m. (de lengte van de Maasbruggen in Luik) tot enkele honderden meters (de Nederlandse Maasbruggen) voor het spoorwegverkeer te herstellen zou zeker weken kosten. Zoveel tijd had von Moltke niet, want met von Schlieffen was hij van mening dat Duitsland een oorlog van lange duur niet kon winnen.

Na de overdracht van de feitelijke verantwoordelijkheid voor de generale staf door von Schlieffen aan von Moltke (na augustus 1905) stond de toegang tot het Belgische spoorwegnet in alle militaire, dus ook in alle politieke, overwegingen van Duitsland centraal. Daarmee zijn wij ook terug bij de militaire en politieke positie van Nederland en België. ▷

De spoorwegen in Limburg

In 1923 verscheen, van de hand van de toenmalige kapitein van de generale staf J.J.G. baron van Voorst tot Voorst, een brochure getiteld *Over Roermond*, die als bijlage bij de *Militaire Spectator* was gevoegd. De titel wijst op de strategische betekenis van de spoorbrug, die enkele kilometers ten noorden van Roermond de Maas overspant. De brug was een kwetsbare schakel in de spoorlijn van Düsseldorf via Mönchen-Gladbach, Roermond en Hamont naar Antwerpen. Die verbinding had reeds lang voor de brug klaar was op het verlanglijstje van Antwerpen gestaan. Nederland eiste, dat er tegelijk een verbinding Vlissingen—Roosendaal—Venlo of Roermond—Roergebied kwam, met dammen die de scheepvaart Antwerpen-Rijnmond belemmerden. Een complex van tegengestelde Nederlandse en Belgische belangen—zo vreesden alle gevestigde belangen vóór de verbetering van de toegangen tot de havens van Amsterdam en Rotterdam de concurrentie van een door een spoorlijn met Duitsland verbonden Vlissingen—zorgde ervoor dat het tot 1873 duurde alvorens tot de bouw van de spoorlijn over Roermond werd besloten. Prof. mr. J.A. van Hamel voerde de verbinding aan als een voorbeeld van bestaande beperkingen van onze soevereiniteit; België had, volgens woordvoerders, net zo goed een recht van overgang door Limburg als over de Westerschelde [6]. De spoorlijn bekortte de verbinding van Antwerpen met het Roergebied met ongeveer 100 km en versterkte de positie van die stad t.o.v. Rotterdam. Voor de Eerste Wereldoorlog werd deze lijn de voornaamste spoorverbinding van Duitsland met een westelijke zeehaven.

Oorspronkelijk sloot het spoorwegnet in Limburg meer aan op het Rijnlandse dan op het Nederlandse net. In 1860 werd besloten dat de staat een nationaal spoorwegnet zou aanleggen. Voor 1860 waren in Limburg reeds de spoorlijnen Nijmegen—Kleve—Mönchen—Gladbach, Boxtel—Venlo—Wezel en in Zuid-Limburg de lijn Aken—Maastricht—Hasselt in exploitatie, en de lijn Luik—Maastricht was bijna klaar. De op basis van de wet van 1860 aangelegde lijn Maastricht—Roermond—Venlo, later verlengd tot Nijmegen, zorgde voor een verbinding van deze in Limburg

al aanwezige spoorlijnen. De lijn Weert—Eindhoven werd pas na 1908 aangelegd en eerst in 1913 in gebruik genomen.

Nieuwe bronnen

Het bezit van de onbeschadigde brug bij Roermond moet voor de Duitsers van grote waarde zijn geweest. De reden dat von Moltke de voorkeur gaf aan de route via Luik om zijn aanvalsplannen uit te voeren, zou dus bij de brug van Roermond kunnen worden gevonden. Een sleutel tot het antwoord op de vraag waarom de Duitse generale staf in het najaar van 1908 besloot Nederland rechts te laten liggen, bleek in het Rijksarchief te vinden. Een document uit dat jaar, van het hoofdkwartier van het veldleger, met als inhoud: *Vernieling spoorbrug Buggenum en brug te Roermond; magazijn springmiddelen te Roermond*, en de bijbehorende brieven van 27 maart en 6 augustus 1908, laten geen twijfel open dat op de laatstgenoemde datum werd besloten de brug bij Roermond, in geval van een gewapende grensoverschrijding door de Duitse strijdkrachten, te vernielen. Even duidelijk is, dat vóór die datum, door de wijze van opslag van de springmiddelen, een tijdige vernieling niet was verzekerd.

Uit de documenten blijkt, dat de chef van de generale staf, Arthur Kool, al enkele malen eerder had aangedrongen op een betere regeling van de voorbereidingen voor de vernieling van de spoorbrug bij Roermond. Zo werd een op 8 april 1905 ingediend voorstel om voorbereidingen voor de vernieling te treffen op 6 juli 1905 door de toenmalige demissionaire minister van oorlog van het kabinet Kuyper afgewezen. De afwijzing ging vergezeld van een gedetailleerde „vernielingsinstructie”, die alles behalve de vernieling van de spoorbrug zeker stelde. Direct na de regeringswisseling werd die kwestie weer aan de orde gesteld. Dat leidde blijkens de stukken tot een uitgebreide discussie, waarbij op 25 november 1905 zelfs een begroting voor de bouw van een opslag voor de springmiddelen in Roermond werd bijgevoegd. Maar de hele discussie eindigde met een op 13 augustus 1906 gedateerde aanschrijving van de minister van oorlog, gen H. Staal, dat hij de bestaande „wijze van oplegging van de springmiddelen voor de vernieling van de bruggen bij Roermond voorshands (wenste) te bestendigen”.

Op 27 maart 1908 diende Kool weer een voorstel in en nu bleek de bewindsman wel gevoelig voor de argumenten. In het antwoord van 6 augustus 1908 stemde hij in met de voorstellen en gaf aan, dat in Roermond een magazijn zou worden gebouwd om de springmiddelen op te slaan.

Interessant in het voorstel van de chef van de generale staf zijn de lange citaten uit de op 6 juli 1905 uitgevaardigde „vernielingsinstructie”; hieruit blijkt dat vanwege de omslachtige organisatorische procedures en de afstand tot de brug de vernielingsvoorbereiding geruime tijd zouden vergen. Hij achtte die situatie vanwege de potentiële dreiging van Duitse zijde ongewenst. Door de instemming van de minister van oorlog met het voorstel werd deze inschatting van de dreiging in feite door de politieke leiding onderschreven.

Een conclusie

Het lijkt aannemelijk dat de maatregelen betreffende de vernielingsvoorbereiding voor de spoorbrug over de Maas bij Roermond, voor de Duitsers mede een argument zijn geweest om af te zien van de versie van het Schlieffenplan waarbij ook Nederland zou zijn aangevallen. Of dat het doorslaggevende argument is geweest blijft echter de vraag. Gelet op de periode waarin de Duitsers hun plannen wijzigden, wordt toch wel de indruk gewekt dat bij de besluitvorming aan Duitse zijde niet alleen politieke, maar ook militaire overwegingen een rol hebben gespeeld. Het resultaat was in ieder geval, dat men Nederland rechts heeft laten liggen: *de Duitsers trokken niet over Roermond.*

Literatuur

1. A.S. de Leeuw—*Nederland in de wereldpolitiek van 1900 tot heden*. Zeist (1936)163/164.
2. W.G.F. Sniijders—*De Wereldoorlog op het Duitse Westfront (4 Aug.—12 Sept. 1914)*. Amsterdam (1922)88/89, 141.
3. W.G.F. Sniijders—*Gedenkschriften van generaal von Moltke 1877-1916, een bijdrage ter aanvulling op de studie Wereldoorlog op het Duitse Westfront*. Amsterdam (1923).
4. J.A. Fortuin—*Nederland en het Schlieffenplan*. *Mil. Spect.* 149(1980)(1)22.
5. J.L. Wallach—*The dogma of the battles of annihilation: the theories of Clausewitz & Schlieffen and their impact on the German conduct of the two world wars*. Oxford (1967). [In Duitse vertaling: *Das Dogma der Vernichtungsschlacht*. München (1967); ook als DTV-pocket 701. München (1970)]
6. J.A. van Hamel—*Nederland tussen de mogendheden*. Amsterdam (1918)354.

U bent actief dienend officier van KL of KLu,

maar gaat binnenkort de dienst verlaten.

U wilt echter wèl graag maandelijks de *Militaire Spectator* blijven ontvangen?
Dat kàn: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap
(contributie f 30,- per jaar; buitenland f 40,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en
tevens viermaal per jaar „Mars in Cathedra”.

Meldt u als lid bij de secretaris: Beringlaan 13, 2803 GA Gouda.